

ՀՏԴ 821.111

Արտասահմանյան (անգլիական) գրականություն

ԱՆԳԼՈ-ԻՐԼԱՆԴԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ Անուշ ԴՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ

Բանալի բառեր: Անգլո-իռլանդական գրականություն, Բրիտանական կայսրություն, լեզու, ազգային ինքնություն, առանձնահատկություն, կրոն, մշակութային ժառանգություն, գեղարվեստական պատկանելություն, ազգային վերածնունդ:

Ключевые слова: Англо-ирландская литература, Британская империя, язык, национальная идентичность, особенность, религия, культурное наследие, художественная принадлежность, национальное возрождение.

Keywords: Anglo-Irish literature, The British Empire, language, national identity, feature, religion, cultural heritage, artistic affiliation, national revival.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛО-ИРЛАНДСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ А.ДОЛУХАНИЯН

В статье особенность англо-ирландский литературы рассматривается в контексте языка, национальной идентичности и религии. Рассматривая эти три взаимосвязанные и взаимодополняющие компоненты как единое целое, идентичность англо-ирландских авторов рассматривается историческим подходом, в качестве основного критерия выбрав участие автора в процессах национальной литературы.

THE TYPOLOGICAL FEATURES OF ANGLO-IRISH LITERATURE A.DOLUKHANYAN

In the article, the peculiarities of Anglo-Irish literature are considered in the context of language, national identity and religion. Examining these three interconnected and complementary components as a whole, the identity of Anglo-Irish authors is considered with the historical approach, selecting the main criterion the author's participation in the processes of national literature.

Հոդվածում անգլո-իռլանդական գրականության առանձնահատկությունները դիտարկվում են լեզվի, ազգային ինքնության և կրոնի համատեքստում: Այս երեք բաղադրիչները դիտարկելով իբրև փոխկապակցված և փոխընդհանուր ամբողջություն՝ անգլո-իռլանդական հեղինակների ազգային պատկանելությունը դիտարկվում է պատմական մոտեցմամբ՝ իբրև հիմնական չափանիշ ընտրելով հեղինակի մասնակցությունը ազգային գրականության գործընթացներին:

Իռլանդիան փոքրիկ երկիր է Եվրոպայի ամենածայրում, որի մասին խոսելիս առաջին հերթին ընդգծվում է նրա մեկուսացված աշխարհագրական դիրքն ու ազգային առանձնահատկությունը, ինչն անվերապահորեն իր կնիքն է թողել մշակույթի, մասնավորապես՝ գրականության վրա:

«Անգլո-իռլանդական գրականություն» անվանումը ինքնին մտածելու տեղիք է տալիս այն առումով, թե որ հեղինակներին և կամ ստեղծագործությունը պիտի վերագրել վերջինիս: Եթե իռլանդերեն լեզվով ստեղծագործողների դեպքում ամեն ինչ պարզ է և հասկանալի, ապա անգլալեզու հեղինակների գեղարվեստական պատկանելությունը միանշանակ չէ:

Իռլանդական ազգային գրականության վերաբերյալ տեսաբաններն առաջ են քաշում տարբեր, հաճախ իրարամերժ տեսակետներ: Այսպես, Դանիել Կորկերին անգլո-իռլանդական գրականությունը բնորոշում է հետևյալ կերպ. «Գրականությունը, որը ստեղծվում է անգլերեն լեզվով, մեզ այսօր առավել հայտնի է որպես անգլո-իռլանդական: Իռլանդական

գրականություն մենք անվանում ենք այն գրականությունը, որը գրվել է իռլանդերեն լեզվով և ոչ ավելին. այս տարբերակման ընկալումը ժամանակի խնդիր է»¹:

Ի հակադրություն վերոնշյալի՝ իռլանդական գրականության պրոֆեսոր Դեյվիդ Գրինը գրում է. «Իռլանդական հանրության լայն մասաներից ստեղծագործողը բաժանված է երկու պատենելով՝ ազգային գրող, որն ընթերցող չունի և իռլանդալեզու հեղինակ այն դեպքում, երբ ազգային լեզուն անգլերենն է»²:

Ապացուցելու, որ լեզվական չափանիշի բացարձակացումը առնվազն վիճարկելի է, սույն աշխատանքում հեղինակի գրական պատկանելությունը դիտարկել ենք փոխապակցված և փոխլրացնող երեք բաղադրիչների ամբողջության մեջ, որոնք են *լեզուն, ազգային ինքնությունը և կրոնը*:

Անգո-իռլանդական գրականության տիպաբանական առանձնահատկությունների մասին խոսելիս անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նախևառաջ Իռլանդիայի պատմությանը: Դեռևս 12-րդ դարում անգլիական թագավոր Հենրի I-ի օրոք Իռլանդիայի աշխարհագրական տարածքի զգալի մասն անցել էր Բրիտանական կայսրության տիրապետության տակ և մինչև XIX դարավերջ-XX դարասկիզբ գոյատևում էր գաղութի կարգավիճակով: Այսինքն՝ տևական ժամանակ Բրիտանական կայսրության մաս կազմելով՝ *մայրենի լեզուն*՝ իռլանդերենը բռնի կերպով փոխարինվել էր անգլերենով՝ դառնալով նաև երբեմնի իռլանդալստ հասարակության հաղորդակցման լեզուն. հանգամանք, որը խաթարել էր իռլանդական գրականության զարգացման «բնականոն» ընթացքը, հետևաբար կորստյան մատնել կամ փոխակերպել նաև գրական ավանդույթները:

Այդուհանդերձ, իռլանդական գրականությունը չի տարրալուծվել և չի կորցրել ազգային դիմագիծը, ավելին՝ այս անցմամբ յուրահատուկ հող է նախապատրաստվել անգլո-իռլանդական գրականության նոր ընթացքի համար: Ասել է թե՛ անցյալի ազգային-պոետական ավանդույթները պահպանելու և այն ներկայում հաստատելու առավել շատ պատճառներ են ի հայտ եկել. ստեղծագործելով օտար լեզվով, իռլանդացի հեղինակները հաջողել են իրենց ստեղծագործություններում պահպանել ազգային դրվագներ, կերպարներ և պոետական համակարգեր՝ սինթեզելով գեղարվեստական նոր դրսևորումներ: «Անգլիացիները սկսել են հայտնաբերել, որ լեզուն, որը նրանք պարտադրել են ազգին, իրենց իսկ դեմ է դուրս եկել...»³, - նկատում է Շոն Օ' Բեյսին:

Այս տեսանկյունից կարևոր ենք համարում պատմության ընթացքով պայմանավորված ևս մեկ հանգամանք. ի տարբերություն եվրոպական այլ ժողովուրդների էպոսների, իռլանդական սագաները ոչ թե չափածո, այլ արձակ են, այնինչ XVI դարից սկսած և ընդհուպ մինչև XIX դար զարգացման լայն թափ է ստանում չափածոն: Ռուս իրականության մեջ գործունեություն ծավալած գրականագետ Ա. Սարովյանյանը սույնը պայմանավորում է նրանով, որ «ազգային լեզվի և մշակույթի վերացման պայմաններում դա գրական ավանդույթների պահպանման և տարծման միակ հնարավոր ձևն էր»⁴:

Իռլանդացի պոետ, գրականականագետ և գրաքննադատ Շեյմաս Դինը «Իռլանդական գրականության համառոտ պատմությունն» գրքում գրում է, որ այս կամ այն հեղինակի ազգային պատկանելությունը որոշելու համար կարևոր է ոչ այնքան նրա ստեղծագործության թեման, որքան գաղափարը, տվյալ դեպքում՝ Իռլանդիայի գաղափարը: Նույն սկզբունքով Դինը Իռլանդիայում ծնված, Դուբլինում կրթություն ստացած մի շարք հեղինակների չի դիտարկում, իբրև իռլանդացի հեղինակներ այն հիմունքով, որ վերջիններս ամբողջությամբ տեղավորվում են անգլիական գրական ավանդույթի մեջ և նրանց

¹ Corcery D. Synge and Anglo-Irish Literature. N. Y., 1965. P. 1.

² Green D., Fifty years of writing I n Irish, «Studies». 1966, Spring, P. 56.

³ III. O'Кейси, За театральным, Сборник статей, Москва, 1971 г., стр. 135.

⁴ Саруханян А., Современная ирландская литература, Москва, 1973 г., стр. 15.

իռլանդական ծագումն ու պատկանելությունը ոչ մի կերպ չեն արտացոլվել իրենց ստեղծագործություններում»¹:

Սակայն, եթե անգամ հեղինակը չի անդրադարձել «Իռլանդիայի թեմային», նրա ոճի մի քանի բնորոշ առանձնահատկություններ, ինչպիսիք են երաժշտականությունը, կերպարների թարմությունը, պոետական երևակայությունն ու ֆանտաստիկ տեսիլները, կատակերգականի և ողբերգականի համադրումն ու սուր հեղանքը, գրեթե անսխալ մատնում են իռլանդացի հեղինակին: Դա բացատրվում է նրանով, որ ցանկացած անհատի մտածելակերպի վրա, անկախ նրանից գիտակցում է նա, թե ոչ, դրոշմվում է ազգային կնիքը, որը բնորոշ է բացառապես տվյալ ազգի ներկայացուցիչներին: Մտածողության այդ ուղղությամբ որոշում են ազգային մոտեցմամբ գրականության ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ մասնավոր հարցեր: Մտածողության նման առանձնահատկությունն ընդունված է անվանել *ազգային ինքնություն*:

Մշակույթը դիտարկելով իբրև իռլանդական ինքնության նախահիմք՝ Կելտական վերածննդի գաղափարախոսները դիմել են Հին Իռլանդիայի ավանդույթներին, մասնավորապես՝ կելտական մշակույթին: 1893 թվականին հիմնադրված Կելտական լիգան համարվում է իռլանդական մշակութային վերածննդի և այն սահմանող կառույցի նախահայրը: Վերջինիս գործունեության հիմքում ընկած էր քաղաքական շարժառիթ՝ պահպանել և զարգացնել իռլանդական ազգային ինքնությունը: Լիգայի անդամների առաջնահերթ խնդիրներից էր Իռլանդիայի ապաստանականացումը, որը ենթադրում էր անգլիական սոցիալական և մշակութային ցանկացած ձևաչափի մերժում, ինչը հնարավորություն կընձեռնար դիմակայել ազգային ինքնության քայքայմանը:

Ազգային-ազատագրական պայքարի և մշակութային վերածննդի պայմաններում գլուխ բարձրացրած ազգային ինքնագիտակցությունն իր արտացոլումն է գտնում ոչ միայն Իռլանդիայում, այլև նրա սահմաններից դուրս ապրող հեղինակների ստեղծագործություններում: Գրողներից շատերը, ապրելով օտար ափերում և ստեղծագործելով օտար լեզվով, շարունակում են մնալ իռլանդացի, այսինքն՝ հավատարիմ մնալ իռլանդական գրական ավանդույթներին և իրենց ստեղծագործություններում ընդգծել սեփական ազգային պատկանելությունը:

Ազգային պատկանելության և գրականության ազգային առանձնահատկությունների համար պակաս կարևոր չէ նաև *կրոնը*: Իռլանդիան պատկանում է այն երկրների շարքին, որոնք քրիստոնեությունն իբրև պետական կրոն ընդունել են շատ վաղ՝ դեռևս V դարում, սակայն Բրիտանական կայսրության տիրապետության շրջանում անգլիական վերնախավը մի շարք հրովարտականերով գրկել էր Իռլանդիայի կաթոլիկներին (որոնք մեծամասնություն էին կազմում) քաղաքական, մասամբ նաև քաղաքացիական իրավունքներից՝ դրսևորելով ազգային և կրոնական խտրականություն: Այսպիսի քաղաքականությունը, բնականաբար, անհետևանք չմնաց և իր արտացոլումը գտավ նաև գրականության մեջ:

XVII-XVIII դարերի քաղաքական այս իրադարձությունների ֆոնին սկսեց ձևավորվել պոետական նոր մտածողություն՝ ընդգծված իռացիանալ մոտեցմամբ առ հավատք և ձգտմամբ առ հեթանոսություն, ապա և՛ քրիստոնեական էթիկայի և բարոյախոսության նկատմամբ որոշակի վերաբերմունքով: Այսինքն՝ անգլո-իռլանդական հեղինակներն իրենց ստեղծագործություններում ընդգծում էին կրոնի նկատմամբ ունեցած իրենց դիրքորոշումը և, անկախ նրանից, ընդունելի էր այն, թե մերժողական, նրանք մնում են իռլանդական քրիստոնեական աշխարհընկալման տիրույթում՝ չհաջողելով «ազատագրվել» կաթոլիկ ըմբռնումներից: Ճիշտ այնպես, ինչպես ազգային ժառանգությունը ձևավորվում և ուղղորդվում է մշակութային ավանդույթների ազդեցությամբ, անգլո-իռլանդական պոեզիան ևս ուղղորդվել է կաթոլիկ եկեղեցու (որը յուրահատուկ դերակատարություն է ունեցել Իռլանդիայի հասարակական-քաղաքական կյանքում) կայուն ազդեցությամբ:

¹ Dean S. A Short History of Irish Literature. London, 1986.

Կրոնի և կրոնականության խնդիրներն այնքան հաճախ են հայտնվել անգլո-իռլանդական պոետների ուշադրության առանցքում, որ դարեր շարունակ կրոնական և հայրենասիրական մոտիվները հանդես էին գալիս միաձույլ՝ ստանալով ամենատարբեր լուծումներ: Այս խնդիրներն առավելապես պայմանավորված են կաթոլիկ եկեղեցու արմատավորված ազդեցությամբ և դրան հակադարձող երևույթի՝ Իռլանդիայի աշխարհականացմամբ: Անգլո-իռլանդական հեղինակների ստեղծագործությունները կենտրոնացնում են մի կողմից մարդու ազատագրումը եկեղեցական դոգմաներից և արգելքներից՝ ի դեմս ասկետիզմի, մյուս կողմից՝ հոգևոր և մարմնական պահանջմունքների բնականությունը: Անձի բարոյական ազատությունը երբեմն ստվերում է նրա՝ սոցիալական ազատագրման գաղափարը, բայց չի փոխարինում ամբողջությամբ: Եվ որքան պատասխանատվությամբ է վերջինս պատկերանում, այնքան մեծ նշանակություն և մասշտաբայնություն է ստանում հոգևոր ազատության գաղափարը:

Այսպիսով, պատմական մոտեցմամբ ընդհանրացնելով խնդրո առարկա հարցի քննարկումը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ազգային մտածելակերպն իր արտացոլումն է գտել իռլանդացի հեղինակների գրական ստեղծագործություններում, որով և յուրովի պայմանավորվում է անգլո-իռլանդական գրականության տիպաբանական առանձնահատկություններն ու հեղինակի գրական պատկանելությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է գրականության զարգացման միտումներին և ստեղծագործության ընդհանուր գծերին, ապա կասկածից վեր է, որ այն չի կարող ենթարկվել մեխանիկական հաշվարկների:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Саруханян А., Современная ирландская литература, Москва, 1973.
2. III. О'Кейси, За театральным, Сборник статей, Москва, 1971.
3. Corcery D. Synge and Anglo-Irish Literature. N. Y., 1965.
4. Dean S. A Short History of Irish Literature. London, 1986.
5. Green D., Fifty years of writing I n Irish, «Studies». 1966.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Անուշ Վլադիմիրի Դոլուխանյան
Արցախի պետական համալսարան,
գրականության և լրագրության ամբիոնի հայցորդ
anush_dolukhanyan@mail.ru

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհելի խմբագրական կոլեգիայի անդամ, Բ.Գ.Դ. Ս.Ա. Խանյանը: